

Ericus Olai: Chronica Gothorum.

ELLA NYRIN-HEUMAN:
Källkritiska, textkritiska
och språkliga studier till
Ericus Olai: Chronica Go-
thorum. Lund 1944.

Det svenska medeltidslatinet har från filologisk sida hittills icke rönt den uppmärksamhet, som hade varit önskvärd och rimlig, utan utgör från filologisk synpunkt sett ett till största delen ännu obeträtt arbetsfält. Det lider intet tvivel om att ett grundligt utforskande av medeltidens latin i Sverige skulle vara till gagn icke blott för historikerna, som på detta område alltför länge fått vänta på stödet av filologin såsom hjälpvetenskap, utan även för den latinska språkforskningen själv. Ej minst ur denna principiella synpunkt bör Ella Nyrin-Heumans avhandling om Ericus-Olai-kronikans texttradition, språk och stil hälsas med stor tillfredsställelse, och det är att hoppas att den blir en stöt i riktning mot ett intimare och effektivare samarbete mellan historiker och filologer, ett samarbete vars närmaste uppgift bleve att presentera de medeltidslatinska dokumenten i editioner som kunna motsvara moderna vetenskapliga anspråk.

Ericus Olais krönika utgavs första gången år 1615 av Johannes Messenius. Det var en för sin tid säkert nyttig edition, gjord med vissa försök till filologisk metod, men framför allt med en långtgående egenmäktighet i fråga om textkonstitutionen, som bl. a. tagit sig uttryck i att Messenius utelämnat största delen av inledningskapitlet och även i övrigt företagit strykningar och ändringar, särskilt i syfte att genom att neutralisera Ericus Olais klerikala ställningstagande stärka sin egen position hos Gustav II Adolf¹. Ett omtryck av Messenius' edition föranställdes år 1654 av Johannes Loccenius. Så följde 1828 en mera vetenskaplig edition, utförd av Erik Gustaf Geijer och Johan Henric Schröder i andra bandet av *Scriptores rerum Suecicarum* (SRS). Det är den senaste och bästa utgåvan av Ericus Olais

¹ Jfr härom Harald Olsson, Johannes Messenius' *Scandia Illustrata*. Lund 1944, s. 193 f.

krönika, och den innehåller bl. a. en kortfattad beskrivning av våra fem bevarade handskrifter samt en likaledes kortfattad textkritisk apparat. Icke desto mindre är den ur modern vetenskaplig synpunkt i högsta grad otillfredsställande, för att icke säga undermålig, och för noggrannare bruk icke användbar utan rådfrågning av handskrifterna. En ny edition är i allra högsta grad av behovet påkallad, och det är såsom förarbete till en sådan som Ella Nyrin-Heumans avhandling äger sitt förnämsta värde.

Författarinnan är filolog, lärjunge till Einar Löfstedt, och hennes arbete utgör en rent filologisk studie till krönikans text. Detta gäller även avhandlingens första avsnitt som betitlas »Källkritiska studier». En historiker väntar sig nog av denna rubrik ett bidrag till utforskning av krönikans rent historiska, sakliga källor, så mycket mera som en systematisk undersökning av dessa ännu inte gjorts och får betecknas som en viktig forskningsuppgift redan därför att Ericus Olai i icke ringa utsträckning bygger på sedermera förlorat källmaterial. Krönikans tydligt framträdande karaktär av kompiration skulle för övrigt på förhand kunna garantera ett gott resultat av en sådan källundersökning. Det är emellertid icke detta förf. avsett med sin »källkritiska» del, utan hennes behandling gäller blott de stilistiska förebilderna. Hon använder sålunda termen källkritik i en mindre lämplig bemärkelse, även om det bör medges att de stilistiska mönstren emellanåt kommit att influera även sakframställningen. Med reservation för terminologin kan det utan vidare sägas, att förf:s bidrag till utforskandet av Ericus Olais stilistiska förebilder är av stort intresse och ger en klarare bild än förut såväl av hans teologiska orientering som av hans kompileriska arbetssätt. Sammanställningen av det otal bibelcitater, varmed E. O. ideligen röjer sin teologiska syn på historien, har därvid varit en ganska mödosam del av förf:s arbete, ehuru vi ha en fullständig Vulgatakordans att tillgå. Det förefaller som om förf. gjort sin sak grundligt, och bibelcitaten fylla ej mindre än tio sidor av avhandlingen¹. Ett mycket gott spårinne röjer förf. vid påvisandet av stilistiska lån i krönikans inledningskapitel, där hon avslöjar större och mindre beroende av Innocentius III, Leo I, Petrus från Blois och (indirekt) Bernhard av Clairvaux. Kanske gör sig dock här och var en viss brist på skarpa och kritiskt omdöme märkbar. I förlagan till Chron. 15, 27 ff. (Petrus Blesensis, De Hierosolymitana peregrinatione acceleranda) läses på

¹ Trots detta skulle nog ett och annat tillägg kunna göras. Så t. ex. är Chr. 117, 13 f. residuum locustae comedebat brucus hämtat från Joel 1, 4 residuum locustae comedit bruchus.

sid. 27 i avhandlingen följande: *Relege annales et revolve historias, regesque paucos invenies, qui morte communi decesserint. In primis occurrit tibi rex Saul, rex Ela filius Baasa, quem occidit Zamri servus eius et regnavit pro eo etc.* Sammanställningen rex Saul, rex Ela är omöjlig, vilket tycks ha undgått förf. I parallellspalten (olämpligt nog trycker förf. genomgående E. O:s text till vänster och förlagan till höger) anföres E. O:s motsvarighet: *In primis occurrit rex Saul... Accedat Ela, rex Israel etc.* De tre punkterna stå här för en följd av bibelcitater, varmed E. O. skildrar Sauls olyckliga öde. Med andra ord: E. O. har läst förlagens text med större uppmärksamhet än förf. och supplerat den lucka som måste föreligga hos Petrus Blesensis efter rex Saul. I samma avsnitt hos Petrus finner man på sid. 29 i avh. följande: *Marco successit Alexander, Alexandro Maximus, Julianus Maximo, Juliano Gordianus, et istorum trium quilibet gladio vitam terminavit.* Av dessa tre? Men det rör sig ju om fyra personer: Alexander, Maximus, Julianus och Gordianus? E. O. har här följande: *Marco successit Alexander, Alexandro Maximus Julianus, Maximo Juliano Gordianus osv., d. v. s. E. O. har genom att sammanföra Maximus och Julianus till en och samma person undgått inkonsekvensen, medan förf. inte ens observerat den.* Nu kan inte heller Maximus Julianus vara riktigt, ty någon kejsare med det namnet finns inte. Mellan Alexander Severus och Gordianus kommer däremot i kejsarlängden Maximinus Thrax, och Maximus Julianus är med säkerhet ett korruptelt för Maximinus. Som ytterligare exempel på bristande filologisk akribi hos förf. må anföras följande (s. 40 o. 41 i avh.): *ceperunt jam populi Deum christianorum fortiorem clamare et diis aliis clementiorem (utputa qui in necessitatibus auxilium ferret, aliis diis saepe fallentibus et vel non volentibus aut non valentibus) suffragari.* Av denna interpunktion, som förf. slaviskt och okritiskt övertagit från SRS-editionen, där den antagligen beror på tryckfel, framgår ju på intet sätt att suffragari hör intimt samman med valentibus («förmådde hjälpa»)! Förseelsen kan synas bagatellartad, men är i själva verket av principiell räckvidd. Det tillkommer nämligen en filolog att interpunktera så att läsningen av texten icke försvåras utan underlättas.

I sin helhet erbjuder kapitlet om Ericus Olai och Adam av Bremen (s. 35 ff.) föga nytt, liksom ej heller det därpå följande om E. O. och Libellus de Magno Eriki rege. Värdefullt är däremot slutkapitlet i det »källkritiska» avsnittet, där förf. gjort ett gott arbete med att identifiera åtskilliga av de versrader som finnas inströdda i krönikans text (s. 46 ff.). Intressant är bl. a. påvisandet av spår efter en eljest okänd hyllningsdikt till Kristo-

fer av Bayern (s. 49). Det rör sig i övrigt huvudsakligen om citat från den engelske fabelförfattaren Walther (Galterus Anglicus) och annan didaktisk medeltidspoesi, men sporadiskt även, ehuru endast på indirekt väg, från Ovidius och Propertius. Knapast med rätt anför emellertid förf. på sid. 48 som pentameter orden *Qui tecum loquitur, tendit ad laqueum* (Chr. 61, 41), där tendit står ometriskt för den erforderliga daktylen. Möjligen bör raden helt enkelt betraktas som prosa¹.

Till Ericus Olais krönika finnas bevarade fem handskrifter: Upsaliensis (U) från år 1528, Bielkeanus 1 (B) från år 1517, Regius 1 (R) från 1508 samt Bielkeanus 2 (ub) och Regius 2 (ur). De två sistnämnda ha av Nyrin-Heuman konstaterats vara avskrifter av U och sålunda av minimal betydelse för textkonstitueringen. Utöver dessa fem hss förutsätter förf. bl. a. en förlorad Codex Skytteeanus, som skulle ligga till grund för Messenius' edition av år 1615 (s. 53), samt möjligen ytterligare en förlorad hs, »som på det närmaste överensstämt med U» (s. 62, not 19).

Att det till ett så betydande historiskt verk existerat flera hss än de fem bevarade får betraktas såsom givet. Bl. a. förutsätter samhörigheten mellan R och B en för dessa båda hss gemensam förlaga, och vissa för samtliga hss gemensamma fel förutsätta ett mellanled mellan E. O:s originalmanuskript å ena sidan och RB:s förlaga samt U å den andra. Men de båda förlorade hss som Nyrin-Heuman postulerar äro rena fantasifoster och några som helst bevis för antagandet framläggas ej. Codex Skytteeanus' existens baseras på en passus i Messenius' företal till sin edition, där han tackar Johan Skytte för att denne ställt en hs till hans förfogande. Förf. ställer sig inte den nära till hands liggande frågan: skulle ej denna hs kunna vara identisk med någon av de fem bevarade hss? I själva verket torde denna fråga kunna besvaras jakande. Förf. visar själv upp och framhåller med eftertryck, att B är den hs varmed Messenius' text, ofta på ett ganska påfallande sätt, närmast överensstämmer. Vad hindrar då att B är den av Messenius omnämnda handskriften? Visserligen kan det visas, att Messenius även använt U och R, men detta står ju i full övensstämmelse med vad man kan tilltro honom av filologisk metod². Och att han i sitt företal icke nämner någon annan hs än den han huvudsakligen använt och som han fått av Skytte, kan ju förklaras som ren hövlighetsangelägenhet.

¹ Uttrycket *tendit ad* (»syftar till») *laqueum* återfinnes Chr. 93, 14 *tendens ad laqueum decipula*.

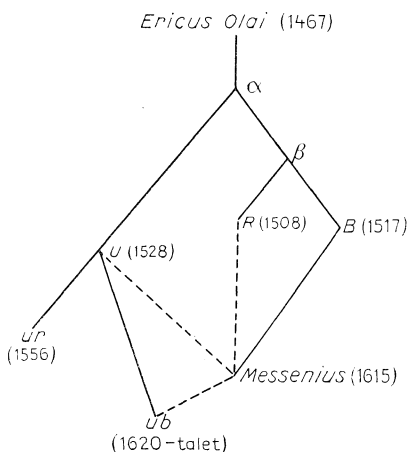
² Jfr Harald Olsson a. a. s. 194 f.

Antagandet av en förlorad Skytteanus torde kunna avvisas såsom fullkomligt ogrundat. Den av ett sådant antagande nödvändiga konsekvensen, att Messenius' edition hade måst betraktas som codicis instar, synes ej ha bekymrat förf., som tvärtom i mycket stor utsträckning undvikit den icke oviktiga frågan angående Messeniustextens förhållande till hss. En undersökning härav skulle besparat förf. även antagandet av ytterligare en förlorad hs. Av »enstaka tillägg» i cod. ub utöver dess förlaga U sluter nämligen förf., att ub »möjligen är avskrift av en handskrift, som på det närmaste överensstämt med U» (s. 62, not 19). Såsom enda exempel på ett sådant tillägg anför förf. Chr. 83, 27 f., vilket ställe emellertid tvärtom ger exempel på en för U och ub exakt gemensam utelämnning. Det hade varit intressant att få konstaterat, om inte de enstaka tillägg som eventuellt finnas möjligen härstamma från Messenius. Handskriften ub är nämligen yngre än Messenius' edition, något som synes helt ha undgått förf. Något försök till datering av ub finner man ej i avhandlingen. Nu står emellertid att läsa på handskriftens försättsblad en notis av landshövdingen C. G. Bielke från år 1730, i vilken uppges att hs i fråga blivit »af min Saligh Fahr Fahder medh Egen hand skrifwit». Denne farfar till C. G. Bielke kan lätt identifieras som riksrådet Ture Bielke (1606—1648), vilken åren 1621—1626 låg som student i Uppsala och antagligen under den tiden skrev av Codex Upsaliensis. Varför avskriften gjordes, trots att en tryckt edition redan förelåg, kan vara vanskligt att avgöra, men en anledning kan möjligen ha varit de friheter som Messenius tillåtit sig i fråga om uteslutningar och ändringar. I vilket fall som helst förklarar dateringen tillfullo de enstaka interpolationer, som enligt förf:s formulering (s. 56) Cod. Skytteanus har gemensamma med ub: saken ligger helt enkelt så till att ub vid avskriften av U samtidigt också här och var kollationerats med Messenius.

Karakteristiken och klassificeringen av hss synes i det stora hela riktig. Att U är den bästa hs, är uppenbart, likaså att R och B höra samman i en grupp. B har ett flertal alternativa läsarter av typen a Britania vel Anglia (Chr. 45, 13 f.; U har a Britania, R ab Anglia). Förf. grundar härpå följande karakteristik av B (s. 64 f.): »Utmärkande för B är, att den haft till sitt förfogande mer än en förlaga eller härstammar från en med randanmärkningar försedd förlaga.» I det anförda exemplet skulle alltså dubbelläsningen a Britania vel Anglia bero på att vel Anglia hämtats antingen från en andra förlaga, i vilket fall emellertid även systerhandskriften R måste ha rådfrågat samma andra förlaga, eller från en randanmärkning i den ordinarie för-

lagan, i vilket fall detta inte är något utmärkande för B ensam, utan även för R! Den för RB gemensamma förlagan har alltså varit försedd med alternativa läsarter. En fråga, som hade bort systematiskt undersökas, är, huruvida alternativa läsarter fanns även i den för URB gemensamma archetypen. Det finns ställen, som synas mig göra ett sådant antagande berättigat, så t. ex Chr. 116, 12 f. quasi potens (UB, nimium R, potens et SRS) certus victoriae obtinendae, där certus gör ett starkt intryck av att vara glossa till potens. Om det är så, att vissa alternativa läsarter gå ända upp i archetypen, gäller inte längre den för förf. axiomatiska regeln, att av B:s dubbla läsarter den är interpolerad som ej finns i U. Chr. 129, 31 ff. lyder i U och R på följande sätt: Regina Margareta callide nitebatur omnem obulum ceteraque regni clenodia in Danos transferre, post annum tributum immensas pecuniarum summas solvendas imponens, ut Rumpeskat et de quolibet fumo unam marcam et pro redemptione Gotlandiae XII oras de qualibet stuba regni. B har de quolibet aestuario vel stuba regni, och förf. utdömer utan betänkande aestuario som interpolation. Nu måste det dock sägas, att aestuarium (»eldhus») gör ett mycket äkta intryck (samma etymologiska omtolkning föreligger i raden ovanför i ordet fumus och är helt i E. O:s stil, jfr avh. s. 91) samt ganska väl kunde behöva glosseras med det gängse ordet stuba. Sannolikt är alltså aestuario den ursprungliga läsarten, över vilken som förklaring redan i archetypen skrevs stuba.

Det stemma codicum, som förf. avstått från att uppställa, skulle, med infogande av Messeniuseditionen, kunna te sig på följande sätt:

En betydelsefull vinst av förf:s handskriftsstudier är den långa rad av ställen, där hon med handskrifternas hjälp lyckats korrigera felaktiga textgestaltningar i SRS-editionen. I flertalet fall ha, såsom förf. skickligt visar, korruptelen i SRS uppstått genom feltolkning av handskrifternas abbreviaturer. Ett hithörande fall, som ej rättats av förf., är Chr. 5, 2, där ett ursprungligt *non ita* genom att felaktigt ha tolkats som *nominata* givit upphov till SRS-editionens *nominata non ita*. Att Ericus Olai skriver en tämligen omsorgsfullt rytmiserad prosa i överensstämmelse med reglerna för medeltidens s. k. *cursus*¹, har inte undgått förf., som gör ett måttfullt och klokt bruk av de rytmiska kriterierna för sitt textkritiska ställningstagande.

Någon konjekturalkritik ger sig förf. icke in på, ehuru texten på åtskilliga håll säkerligen är i behov av emendation. Så t. ex. ger det enhälligt traderade supportatus (Chr. 54, 1) ingen som helst mening, utan bör ändras till supportaturus. Chr. 142, 6 läser förf. (s. 80) med UR *et nec suspicantes quidem adversi aliquid aut sinistri*. Det betänkliga *et nec . . . quidem* bör sannolikt rättas till *et ne . . . quidem* (betecknande är att förf. vid citering på sid. 11 endast skriver *nec suspicantes quidem etc.*).

Det tredje avsnittet av sin avhandling har förf. ägnat åt krönikans språk. Hon visar på intressanta semasiologiska förskjutningar med eller utan påverkan från svenskan och sammanfattar därefter sina språkliga iakttagelser i en ordförteckning av icke bara lexikalisk utan även grammatisk och stilistisk karaktär. De sakliga inadvartenserna i denna ordlista äro ej av svårare art; dock betyder *consul* icke »borgmästare» (*proconsul*), utan »rådman». Ur metodisk synpunkt skulle man däremot vilja påtala en uppenbar brist i fråga om sovringen av väsentligt och oväsentligt, av välkänt och mindre känt, av vad som är gängse medeltidslatin (eventuellt citat) och vad som är mera specifikt för E. O.

Med en handskriftskollation, som förefaller noggrann ehuru ingalunda fullständig, avslutas boken. Läsaren saknar kännbart en *Index locorum*.

I sin helhet gör Ella Nyrin-Heumans avhandling ett angenämt intryck av att vara ett synnerligen nyttigt förarbete till en välbehövlig nyedition av Ericus Olais krönika.

Gerhard Bendz.

¹ En instruktiv redogörelse härför lämnas i band 9 (1936) av denna tidskrift (s. 204 ff.) av Bertil Axelson (»Satsrytm hos Saxo»).